

**SOCIOLOŠKO
PROMIŠLJANJE
AKTUALNOSTI:
INTERPRETACIJE
OPASNOSTI I OPASNE
INTERPRETACIJE**

Prije kratkog vremena objavljena je knjiga poznatog slovenskog sociologa Rudija Rizmana pod naslovom **Izzivi odprte družbe: sociološki komentariji 1989-1996** (Izazovi otvorenog društva: sociološki komentari...) (Ljubljana: Liberalna demokracija Slovenije, 1997). Knjiga je neobična po svom sadržaju a njezin autor danas, zbog razloga o kojima će uskoro biti riječ, široj javnosti mnogo poznatiji nego do prije nekoliko godina.

Rizman je profesor opće sociologije na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Studirao je na Harvardu i na njemu kao i drugim uglednim sveučilištima u svijetu gostovao kao predavač. U bivšoj Jugoslaviji postao je poznat po svojim radovima na temu nacije i nacionalizma, povijesti anarhizma te svom međunarodnom javnom angažmanu kao član Russelova suda (od 1966) i kao stalni član (od 1975) Sartreove komisije za podjeljivanje alternativne Nobelove nagrade (Anti-Prix). Član je i niza drugih nevladinih ili međudržavnih organizacija, kao i stručnih udruženja. Rizman je također suradnik nekima od najpoznatijih svjetskih imena i časopisa na području sociologije i političke znanosti.

Te su činjenice, koje inače čine ukras pri postupku profesorskog reizbora, važne za razumijevanje sadržaja Rizmanove najnovije knjige i konteksta u kojem je dobar dio nastajao. Veći dio sadržaja čine eseji koje je autor objavljivao prije i nakon događaja dokumentiranih u posljednjem dijelu knjige.

Rizmanovi eseji, koje sam naziva "sociološkim komentarima", spadaju u sociološku publicistiku koja se od novinarske razlikuje po svom intelektualnom sadržaju. Iako je Johann Galtung svojevremeno dobro novinarstvo opisao kao "društvenu znanost bez citata", Rizmanove refleksije su mnogo jače od faktografske naracije kao novinarskog cilja.

U njegovim člancima ideje Durkheima, Lipseta, Dahrendorfa, Tourrainea i mnogih drugih - pa i Platona, Tukidida i Tacita - obasjavaju, za novinarski ukus i previše jarko - suvremenu društvenu i političku stvarnost i njezine aktere, od "posttotalitarne depresije" do Janše i Kučana.

Što se tiče tema i događaja, gotovo i nema čega nema u Rizmanovoj postmodernoj dvokatnici. Niz komentara započinje pitanjem odnosa između povjesničara, (su)predsjednika Russelova suda i Titova životopisca Vladimira Dedijera (čiji je Rizman bio suradnik) i Slovenaca. Slijedi 35 kratkih eseja, od kojih su neki još minijaturizirani u obliku intervjua, u kojima se paralelno nižu ideje i interpretacije više ili manje poznatih autora te događaji akteri iz konteksta devedesetih. Ipak, u žarištu autorova zanimanja nalazi se novi val demokratskih promjena u Sloveniji, premda su njegovi interpretativni dosezi skokoviti, karakteristični za postmodernistički stil. Ali, Rizman nije uvjereni, ideološki postmodernist. S već pomalo autoironičnog aspekta on propituje što se sve zbiva u Sloveniji na "kraju povijesti", pod svodom te otrcane Fukuyamine fraze koju, usput rečeno, na 123. stranici svoje knjige stavlja uz bok izvaji o "kraju velikih događanja", čiji je autor Dimitrij Rupel, također poznati slovenski sociolog koji je u međuvremenu izabrao političku karijeru. Rizman, pak, upozorava da se Slovenija još nalazi u glibu (stare) povijesti i da se na putu u "posthistorijsku Europu" mora riješiti nekih opasnih iluzija. Slovenija ima dobrih europskih mogućnosti ali i loših navika i nasljeđa. Oni kao da su iskristalizirani na triglavskom vrhu. Postoji liberalnodemokratska, socijaldemokratska i antidemokratska Slovenija. Potonju Rizman prepoznaje kao "agresivnu tradicionalističku elitu" s pouzdanim populističkim dodatkom. Više se priborjava njezina restauratorskog vala nego neoboljševičkog. Ona je mnogo učinkovitije od starog boljševizma umrtvila jedini pouzdani temelj demokracije, civilno društvo. U jednom intervjuu autora (str. 229) čak stoji da je (postojeća) vlast "posrkala" civilno društvo: Njezine premise Rizman, kao teoretičar nacionalizma, dobro poznaje i drži da je "Janusova glava" nacionalizma njezin najjači adut,

kojim u nekom trenutku može matirati druge opcije. On je ne libi ni oštrih ocjena tekuće politike pa tvrdi da je "slovenska država danas prema nekim svojim državljanima maćuhinska kao što je prije srbo-jugoslavenska bila prema Slovencima" (str. 230).

Ukratko, Rizman smatra da Slovenija svojim gotovo bezbolnim otcjepljenjem od bivše Jugoslavije, činjenicom da je izbjegla grozote Hrvatske i Bosne i Hercegovine, ne stječe nikakvu automatsku moralnu povlasticu pred svojom savješću i međunarodnom javnošću. Uopće, od stranice od stranice knjige postaje sve jasnije da Rizman zdravu (sociološku) skepsu, dakle tipičnu "modernu" metodu, drži mnogo boljom od uljuljivanja idejama o "kraju povijesti", neslučajno toliko omiljenu među zagriženim nacionalistima. U tom smislu na jednom mjestu polemizira sa Cirilom Zlobecom, inače korektnim socijaldemokratom ali i intelektualcem u čijim knjigama, čini se, slobodno plivaju ribe iz akvarija "kraja povijesti". Rizman ističe da je opasna i primisao da je s velikim događajem nacionalnog osamostaljivanja i osnivanja vlastite države obavljen velik a još manje glavni posao. Čak ni integracija u Europu neće dovesti do eshatološkog rasterećenja (dodajmo ovdje da je na sličnu temu prije par godina Claus Offe objavio knjigu pod simptomatičnim naslovom **Tunel na kraju svjetlosti**). Sociologija, pak, mora stalno postavljati pitanja, iako čovjek i društvo - navodi Rizman riječi Jamesa Colemana. - sami izabiru smjer svog napredovanja. Ali na taj smjer možemo utjecati, budući da se radi o izborima sviju nas (str. 196).

Premnogo je događaja i, uglavnom političkih, osoba koje su predmetom Rizmanovih komentara da bismo ih u ovom prikazu mogli spomenuti. Ono što je ipak bitnije to je njegov pristup slovenskom društvu u ovom trenutku, koji je vrlo kritičan i teorijski konzistentan. I od drugih kolega iz Slovenije imali smo priliku čuti ili čitati napomene sa sličnom intonacijom, ali nigdje do sada nismo mogli vidjeti toliko akribičnog i razrađenog teksta o dvije Slovenije kao u ovoj knjizi. Osim toga, Rizmanov pristup negdje se dodiruje i s autorima koji kritički pristupaju karakterizaciji suvremene Hrvatske, kao društva koje se, kao i slovensko, iščupalo iz bivše

Jugoslavije, ali time nije, kao ni slovensko, odmah postalo sasma durkčije. Rizman je, naime, nesklon antibalkanskom stereotipu. Naravno, kao ni analogni autori u Hrvatskoj, on ne drži Balkan moralnim uzorom niti geopolitičkom točkom gravitacije. Ali drži da u slovenskom društvu i politici ima još dosta balkanskih tendencija. Balkan je, na neki način, u nama a ne iza neke od rijeka (Sutle ili Drine).

Rizman se samo nada, da porazom "vanjskog neprijatelja", neće nabujati mnoštvo "unutrašnjih neprijatelja", premda istovremeno strahuje pa u eseju iz prosinca 1993. kaže kako ih "radikalna slovenska politika... fabricira iz dana u dan" (str. 200). Na ovom mjestu završit ćemo prikaz nekih od aspekata Rizmanovih promišljanja društvene i političke aktualnosti, jer je upravo spomenuti motiv imao dalekosežne posljedice po samog autora, kao da je bio predvidio vlastitu sudbinu.

Rizman se uskoro našao pod udarom prijetnji populističke desnice, pa je posljednji dio knjige oblikovao na osebujan dokumentaristički način. U prvom odlomku pod naslovom "Kontekst I. (međunarodna prijateljstva)" nalaze se fotografije Rizmana u društvu s Noamom Chomskim, Seymourom Martinom Lipsetom, Vladimirom Dedijerom, Davidom Riesmanom, Ernestom Gellnerom, Adamom Michnikom i drugim svjetski poznatim intelektualcima. U drugom, kontrastnom odlomku pod naslovom "Kontekst II ("afera s pismom" - nekomentirano gradivo za istraživanje novije povijesti tzv. "tranzicije")" nalazi se niz dokumenata koji govore o slučaju koji se može, bez pretencioznih analogija, nazvati "aferom Rizman". O čemu se radi? Negdje krajem ožujka 1994. Rizman je uputio faksirano pismo dvama kolegama u inozemstvu (na sveučilištima u SAD i Njemačkoj), u kojem je komentirao političku situaciju u Sloveniji. Par dana nakon toga njegovo se pismo pojavilo na ekranima slovenske televizije u emisiji "Utrip". Urednica emisije je, također u razgovoru s tadašnjim ministrom obrane Janezom Janšom, pismo uzela kao primjer sredstava kojim se "unutrašnji neprijatelj" služi u borbi protiv Slovenije. Taj slučaj pokrenuo je dvosmjernu lavinu događaja. Na jednoj strani, Rizman i njegova obitelj bili su mjesecima izloženi ši-

kaniranjima i otvorenim prijetnjama "običnih ljudi", na drugoj strani uslijedile su brojne domaće i međunarodne podrške Rizmanu od kojih su neke objavljene u knjizi, uključujući i pismo Billa Clintona.

Rizman je i dalje profesor na ljubljanskom Sveučilištu, intenzivno radi u struci i normalno komunicira sa svojim kolegama kod kuće i vani. Ta činjenica ipak umiruje i ukazuje da izvjesna ravnoteža između demokratskih i nedemokratskih snaga, odnosno prevaga onih prvih, barem u Sloveniji nije ozbiljno narušena. Ipak, ova knjiga-slučaj govori mnogo toga više. Ona više govori o tranzicijskoj stvarnosti, njezinim mitovima i taminim dvorištima, nego li izvještaji međunarodnih institucija, makroekonomske analize i ostale globalne analize. Ona govori i o opasnostima sociološkog poziva. Sociološko prikazivanje društva se, gotovo od početka pa do danas, sudara s ideološkim slikama koje se rado pretvaraju u ikone, kao što njihovi tvorci više vole kič nego znanost i umjetnost.

Parafrazirajući knjigu Alberta Manguela **Povijest čitanja**, Rizman u predgovoru svoje knjige kaže da je "interpretacija pročitanog ovisna o čitateljevom životopisu, ali da knjige, da prafraziramo Kafku, ne mogu nadomjestiti zbiljsko življenje" (str.15). Rizman time aludira na oba spomenuta konteksta svog življenja. Kod kuće je tamo gdje se tako ne osjeća, a osjeća se kod kuće tamo gdje trajno ne živi, a čini se ni ne želi. Više se od toga ne bi ni moglo u potpunijem smislu zaključiti iz osebujne feljtonske završnice Rizmanove knjige. Za razliku od Huga Grotiusa koji je morao pobjeći od švicarskih kalvinista pod okrilje francuskog kardinala Richelieua, kao i za razliku od brojnih drugih intelektualaca u sličnim ili još daleko gorima situacijama, današnji sociolog i uopće intelektualac ima moralno i svako drugo pravo ne bježati iz svoje prve ili jedine domovine. Suvremena nacija i država nije i ne može biti sekta ni vlasništvo bilo koje posebne grupe ili uvjerenja, jer broj onih koje bi takvi htjeli prestrašiti i istjerati - ili broj ljudi kojih se oni boje - neizmjerljivo je veći od njih samih.

Vjeran Katunarić

Jan Pakulski and Malcolm Waters

THE DEATH OF CLASS

SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996., 169 str.

Iako društvene klase nisu više u središtu pozornosti sociološkog mišljenja, one i dalje tvore jednu od velikih tema sociologije. Ta je tema nezaobilazno poglavlje u svim ozbiljnijim analizama društvene strukture i stratifikacije. Sve se te analize vrte oko nekoliko ključnih pitanja: jesu li klase još uvijek temeljni oblik društvene strukture i žarište svake stratifikacije, imaju li one bitnu, sporednu ili nikakvu ulogu u životu modernih društava, jesu li socijalni odnosi (sukobi, konsenzusi, jednakosti i nejednakosti) uvjetovani i motivirani klasnim razlikama ili nekim drugim tipovima grupiranja, oslanjaju li se moderne političke ideologije i mobilizacije na klasne ili neke druge socijalne entitete itd? Ta se pitanja postavljaju već dosta dugo, ali od kraja šezdesetih godina ona su postala predmetom intenzivnih teorijskih rasprava. Iz njih je moguće izlučiti tri tipa više-manje eksplicitnih odgovora. Prvi je odgovor na crti tradicionalnog kanona o klasnom ustrojstvu društva ("klasni fideizam"). Bez obzira na sve promjene vlasničkih odnosa, produkcijskih i distribucijskih sustava, potrošačkih obrazaca itd., klase ostaju bitnom realnošću društvene strukture i dinamike. Drugi odgovor nastoji pomiriti tradiciju i modernost. Klase su izgubile tradicionalna obilježja, ne igraju više **primarnu** ulogu u ekonomskim, socijalnim i političkim procesima, ali to ne znači da su prestale postojati i da "klasni pristup" nema baš nikakvu eksplikativnu i praktičnu vrijednost. Treći je odgovor "post-tradicionalne" naravi. Klase su prevladana realnost, njihovo je grupno načelo zamijenjeno drugim kriterijima socijalnog grupiranja, motivi i ciljevi kolektivnog djelovanja i mišljenja nemaju više nikakvu "klasnu koherentnost".

Knjiga Pakulskog i Watersa **Smrt klase** pripada trećoj vrsti odgovora. Ona je, u tom